

ประเพณีมัสการพระธาตุพนม : การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้
กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
**Phra That Phanom Worship Ceremony : Integration of Promote
Learning for Social Studies, Religions and Cultures**

อนุตรศักดิ์ วิชัยรัตน์ และ ในตะวัน กำหอม

วิทยาลัยทองสุข

Anuttarask Wichairat and Naitawan Kumhom
Thong Sook College, Thailand
Corresponding Author, E-mail: anuttarasak@gmail.com

บทคัดย่อ

ประเพณีมัสการพระธาตุพนม เป็นประเพณีที่สำคัญของจังหวัดนครพนม เนื่องจากพระธาตุพนมเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุพนมรรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงมณฑปหรือเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม เป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดนครพนม และประชาชนโดยทั่วไปที่เลื่อมใสศรัทธา การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีมัสการพระธาตุพนม และ 2) เพื่อบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างการวิจัย จำนวน 100 คน ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้รู้ 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ และ 3) กลุ่มทั่วไป เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เครื่องมือการวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสำรวจแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า และนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีมัสการพระธาตุพนม พบว่าประเพณีมัสการพระธาตุพนมได้มีการจัดขึ้นทุกปี สืบเนื่องมาจากพระธาตุพนมได้ชำรุดทรุดโทรมลง ในปีพุทธศักราช 2444 ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ และให้ประชาชนร่วมบริจาคปัจจัยสมทบการบูรณะพระธาตุพนม จึงได้กำหนดวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 เป็นงานประเพณีมัสการพระธาตุพนม และ 2) บูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม พบว่าประเพณีมัสการพระธาตุพนม สามารถบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการบูรณาการในส่วนที่มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละเนื้อหาสาระ ซึ่งสามารถแบ่งตามสาระการเรียนรู้ออกเป็น 5 สาระ ดังนี้ 1) สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม 2) สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม 3) สาระเศรษฐศาสตร์ 4) สาระประวัติศาสตร์ และ 5) สาระ

* วันที่รับบทความ: 2 มีนาคม 2565; วันที่แก้ไขบทความ 7 มีนาคม 2565; วันตอบรับบทความ: 8 มีนาคม 2565

Received: March 2, 2022; Revised: March 7, 2022; Accepted: March 8, 2022

ภูมิศาสตร์ เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักต่อศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนา รักษาคุณค่าของวัฒนธรรม บริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างจำกัด สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพตามหลักเศรษฐกิจศาสตร์ และเข้าใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง ตลอดจนสามารถนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศในการอนุรักษ์ประเพณีมัสการพระธาตุพนม โดยใช้เนื้อหาสาระการเรียนรู้ทั้ง 5 สาระ ทำการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทหรือความสนใจของผู้เรียนบนพื้นฐาน ภายใต้การบูรณาการเนื้อหาประเพณีมัสการพระธาตุพนมในรายวิชากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ประเพณีมัสการพระธาตุพนม; การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้

Abstracts

Phra That Phanom Worship Ceremony is Worshipping Phra That Phanom is an important tradition in Nakhon Phanom Province. Because Phra That Phanom is a sacred place of worship. It is at Wat Phra That Phanom Woramahawihan, That Phanom District, Nakhon Phanom Province. It is a Mondop-shaped chedi or a square-shaped chedi. It is a Mondop-shaped Chedi or a square-shaped caddy. It is worshiped by the people of the Nakhon Phanom Province. And people in general who have faith. This research aims to; 1) The Study was to study the history and origins of Phra That Phanom worship tradition and 2) Integration by promoting learning in social studies, religions and cultures. In this research is a qualitative research method. The research sample size of 100 people. The purposive sampling groups were used as follows: 1) the key informants 2) the casual informants and 3) the general group. The tools for data collection were surveyed, observation, interview and focus group discussion. The data were checked, analyzed according to the given objectives, with the triangulation technique, and the results of the study were presented in a descriptive analysis.

The research findings were as follows: 1) Study was to study the history and origins of Phra That Phanom worship tradition. It is found that the Phra That Phanom Worship Ceremony was held every year. As a result of Phra That Phanom has deteriorated in the year 2444 B.E. has been restored and asking people to donate factors that contribute to the restoration of Phra That Phanom. Therefore, the day of the 8th waxing moon of the 3rd lunar month to the first waning day of the 3rd lunar month is a tradition to worship Phra That Phanom. and 2) Integration to promote learning in social studies, religions and cultures. It is found Phra That Phanom worship ceremony can integration to promote learning by using an integrated approach in accordance with the learning standards in each subject divided according to the learning content into 5 subjects as follows: 1) Religion, morality and ethics 2) Civics, culture and living in society 3) Economics 4) History and 5) Geography. Knowledge and understanding of the history, the importance, the Masters and the moral principles of Buddhism. Understanding of the culture ability of managing resource utilization of limited resources available for leading a balanced life in economic principles and understanding of local history. As well as being able to present Geo-informatics in the conservation of Phra That Phanom worship tradition. The using all 5 subjects content to design the learning process. And learning activities in accordance with the context or the interests of the learners on the basis of individual

differences under the integration of the Phra That Phanom worship tradition in social studies, religions and cultures.

Keywords: Phra That Phanom Worship Ceremony; Integration of Promote Learning

บทนำ

ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน มีศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้อย่างมีแบบแผนและงดงาม โดยศิลปวัฒนธรรมของไทยมีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา การแต่งกาย อาหาร วิถีชีวิตและความเชื่อ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะที่บ่งบอกถึงค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญา และความเป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มาช้านาน จนกลายเป็นรากฐานขององค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งของชนชาติไทยและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันงดงามของชาติ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559 : 1) จะเห็นวัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม มีระเบียบแบบแผน การประพฤติ และการแสดงออก ความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมส่วนใหญ่เกิดจากมนุษย์ เพราะคนส่วนใหญ่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชนมีความสัมพันธ์กันเป็นสังคม ทำให้เกิดวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ซึ่งอาจจะเป็นวัฒนธรรมด้านนามธรรม เช่น ความเชื่อ อุดมคติ ค่านิยม หรืออาจเป็นวัฒนธรรมทางรูปธรรมหรือทางวัตถุ เช่น วัด ศาสนสถาน เจดีย์ พระธาตุ หรืออาคารต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยมนุษย์ เพื่อสมาชิกทั้งหมดสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างดุลยภาพระหว่างมนุษย์ด้วยกันและระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จนเกิดเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาในที่สุด

ประเพณีมัสการพระธาตุพนม เป็นประเพณีที่สำคัญที่สืบทอดกันมายาวนานของจังหวัดนครพนม เนื่องจากพระธาตุพนมเป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงมณฑปหรือเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม เป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดนครพนม พี่น้องสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง รวมถึงประชาชนโดยทั่วไปที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งประเพณีมัสการพระธาตุพนมมีการจัดขึ้นทุกปี สืบเนื่องมาจากครั้งก่อนองค์พระธาตุพนม ได้ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา โดยได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นระยะ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับทราบงานบูรณะและได้มาร่วมบริจาคปัจจัยสมทบการบูรณะพระธาตุพนม ซึ่งกำหนดขึ้นในวันพุธ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 จนถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 พ.ศ. 2444 นับแต่นั้นมา จึงได้ถือช่วงเดือน 3 ของทุกปี กำหนดงานประเพณีมัสการพระธาตุพนม และปัจจุบันได้กำหนดการจัดงาน 9 วัน ในระหว่างขึ้นในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 โดยถือว่า

เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวจังหวัดนครพนม มีบุคคลสำคัญและประชาชนในจังหวัดนครพนมพร้อมด้วยจังหวัดใกล้เคียง เข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก (พระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมาลา), 2560 : 55) พระธาตุพนมถือเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจ เป็นศูนย์กำเนิดการถ่ายโอนและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า และมีประวัติอันยาวนานคู่กับความป็นสังคมชาวพุทธในแถบลุ่มแม่น้ำโขงแห่งนี้ องค์พระธาตุพนมจึงนับว่าเป็นเจดีย์ที่เก่าแก่เป็นที่เคารพและหวงแหนให้สถิตสถาพรไปตราบนานเท่านาน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 31 กล่าวถึงในเรื่องของการจัดการศึกษาของรัฐให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจหน้าที่ดูแล เช่น การศึกษา วัฒนธรรม ศิลปะ โดยเฉพาะเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ได้มีการกำหนดแผนและมาตรฐานการศึกษาให้มีการสนับสนุนทรัพยากรในการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมให้มาก ให้มีการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษาของเรื่องวัฒนธรรมให้วัฒนธรรมแห่งชาติเป็นนิติบุคคล และสนับสนุนการศึกษาว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษาโดยคำนึงถึงความเป็นอิสระและความเป็นเลิศทางวิชาการของสถานศึกษาจนถึงระดับปริญญา ตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งสถานศึกษาแต่ละแห่ง และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (กระทรวงศึกษาธิการ , 2542 : 16) กลุ่มสาระ การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรที่ใช้สำหรับในสถานศึกษา เพื่อกำหนดทิศทางในการจัดการเรียนการสอน พัฒนาเด็ก และเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง และแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ ช่วยทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกระดับเห็นผลคาดหวังที่ต้องการ ดังนั้น ในการพัฒนาหลักสูตรในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติจนกระทั่งถึงสถานศึกษาจะต้องสะท้อนคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งเป็นกรอบทิศทางในการจัดการศึกษาทุกระดับ และครอบคลุมผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่คาดหวังได้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งระดับชาติ ชุมชน ครอบครัว และบุคคลต้องร่วมรับผิดชอบโดยร่วมกันทำงานอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาเยาวชนของชาติไปสู่คุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563 : 3) การเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จึงสามารถช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่างและมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาในประเด็น เรื่อง ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม : การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อศึกษาประวัติ และความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม โดยบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นองค์รวมของเนื้อหา มากกว่าองค์ความรู้ของรายวิชาในการสร้างความรู้ของผู้เรียนมากกว่าการให้เนื้อหาโดยตัวครู ซึ่ง การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักต่อศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนา รู้จักหน้าที่ในการเป็น พลเมืองที่ดี รักษาคุณค่าของวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตที่ดี บริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่าง จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง มีความเข้าใจในประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นของตนเองและเข้าใจในความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น นำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ อนุรักษ์ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่มีความยั่งยืน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่จัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน แต่ละบุคคลฝึกทักษะ กระบวนการคิด การประยุกต์ใช้ความรู้ และประสบการณ์จริง โดยผสมผสานสาระการเรียนรู้ได้อย่างสมดุลกัน ปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยใช้ ประเพณีนมัสการพระธาตุพนมส่งเสริมการเรียนรู้แก่ผู้เรียน และสืบทอดประเพณีนมัสการพระธาตุพนมที่ ดีงามสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม
2. เพื่อบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม : การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระ การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีระเบียบวิธีการวิจัย ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1.1 ประชากร ได้แก่ ราษฎรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการทำวิจัย
- 1.2 กลุ่มตัวอย่าง เป็นการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 100 คน ประกอบด้วย

1.2.1 กลุ่มผู้รู้ จำนวน 30 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระธาตุพนม ได้แก่ 1) สมาชิกสภาวัฒนธรรม 2) ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ 3) ผู้นำทางด้านความเชื่อและศาสนา

1.2.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ จำนวน 30 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ 1) ผู้บริหารสถานศึกษา 2) ครูผู้สอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม และ 3) ศึกษานิเทศก์ ที่รับผิดชอบกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 5 คน

1.2.3 กลุ่มทั่วไป จำนวน 40 คน เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระธาตุพนม ได้แก่ 1) ผู้ทรงคุณวุฒิ 2) ผู้เคยไปร่วมประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และ 3) ประชาชนทั่วไป

2. เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 แบบสำรวจ เป็นการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระธาตุพนม

2.2 แบบสัมภาษณ์ เป็นข้อคำถามที่ถามข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม เป็นแบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง กำหนดแผนการสัมภาษณ์เตรียมไว้ล่วงหน้าชัดเจน ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบคำถามเดียวกัน โดยกำหนดข้อคำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และข้อคำถามเกี่ยวกับการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มทั่วไป และแบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้างเป็นการสัมภาษณ์ที่ใช้วิธีการยืดหยุ่น เปิดกว้าง ปรับเปลี่ยนการซักถามให้เหมาะสมกับผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน

2.3 แบบสังเกต เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาประเพณีนมัสการพระธาตุพนม ตั้งแต่การเตรียมสถานที่ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระธาตุพนม มีทั้งแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าไปสังเกตขณะประกอบพิธีกรรมทางประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตโดยที่ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมไม่รู้ตัว

2.4 การสนทนากลุ่ม เป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลจากผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เคยเข้าร่วมประเพณีนมัสการพระธาตุพนม เพื่อได้วิธีการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

3. การเก็บข้อมูล ประกอบด้วย

4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีการสำรวจเบื้องต้น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม

4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารเกี่ยวกับประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการนำข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม นำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า แล้วนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม : การบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ประวัติและความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม

จากการศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม พบว่า พระธาตุพนมปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าลักษณะตำนาน คือ ตำนานอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม มีสาระโดยสังเขปว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับยังคอยกัปปนคีรีหรือภูเก้าพราหมณ์ในเขตแคว้นอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุพนมในปัจจุบันครั้งนั้น พญาศรีโคตรบูรนิมนต์ไปบิณฑบาตในเมืองและได้ถือบาตรมาส่งที่ภูเก้าพราหมณ์และพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ทรงทำนายอนาคตของพญาศรีโคตรบูรณว่า จะเป็นผู้สถาปนาพระอุรังคธาตุ คือ กระดูกบริเวณพระอุระไว้ที่ภูเก้าพราหมณ์ จากนั้นเสด็จไปยังคอยกัปปนคีรีแห่งหนึ่งเรียกพระมหากัสสปะ จากเมืองราชคฤห์มาสั่งเสียว่าเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้วให้นำพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพราหมณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว 8 ปี พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ ได้นำพระอุรังคธาตุผ่านมาทางเมืองหนองหารหลวง พญาสุวรรณภิงคาร เจ้าเมืองหนองหารหลวง และพญาคำแดง เจ้าเมืองหนองหานน้อย ออกมาต้อนรับพระมหากัสสปะ ในการนั้นมีการสร้างเจดีย์แข่งกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย เพื่อบรรจุพระอุรังคธาตุ ผู้หญิงใช้มารยาสร้างเสร็จก่อน แต่พระมหากัสสปะมิได้บรรจุพระอุรังคธาตุไว้ ณ ที่นั้น เพราะพระพุทธองค์มิได้ สั่งไว้คงให้ประดิษฐานแต่พระอังคารธาตุ (ถ้ากระดูก) พระธาตุพนมมีอายุเก่าแก่เป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน จึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด ได้เรียงลำดับการบูรณปฏิสังขรณ์ พระธาตุพนมครั้งสำคัญ ๆ ไว้ในหนังสือจอมเจดีย์ ประกอบกับข้อมูลในเอกสารจดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม พ.ศ. 2518-2522 ซึ่งปัจจุบันพระธาตุพนมเป็นศาสนสถานที่เคารพสักการะของประชาชนโดยทั่วไป ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงมณฑปหรือเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 16 เมตร สูงจากฐานไปถึงบัวกลีบหรือบัวฝาละมี ประดับลายหลักบนแผ่นอิฐ ทั้งสี่ด้านถัดขึ้นไป จากบัวกลีบถึงบัวบน สูง 12 เมตร เดิมประดับด้วยกระเบื้องถ้วยชามเป็นดอกดวง จากนั้นเป็นองค์เจดีย์ที่มียอดเป็นทรงโกศไปจนถึงยอดสูงจากพื้น 53 เมตร ส่วนบนสุดเป็นฉัตรทองคำสูง 4.50 เมตร รวมความสูง 57.50 เมตร กรมศิลปากร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 7ร วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 ซึ่งพระธาตุพนมห่างจากแม่น้ำโขงอันเป็นเส้นกั้นแดนระหว่างประเทศลาวกับประเทศไทยประมาณ 500 เมตร และห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 750 กิโลเมตร

ประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมีการจัดขึ้นทุกปี สืบเนื่องมาจากพระธาตุพนม ได้ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เป็นระยะ ๆ ที่ปรากฏชัดคือในราว ปี พ.ศ. 2444 ชาวอำเภอธาตุพนม ได้เดินทางไปนิมนต์พระครูวิโรจน์รัตโนบลมาเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม โดยคำแนะนำของคณะพระกรรมฐาน นำโดยหลวงพ่อดำและหลวงปู่มน ขณะอยู่ระหว่างการบูรณะอยู่นั้นท่าน

ได้กำหนดงานฉลองขึ้น เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับทราบงานบูรณะและได้มาร่วมบริจาคปัจจัยสมทบการบูรณะพระธาตุพนม ซึ่งกำหนดขึ้นในวันพุธ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 จนถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 พ.ศ. 2444 นับแต่นั้นมา จึงได้ถือช่วงเดือน 3 ของทุกปี กำหนดงานประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และมีการขยายจากวันเป็น 7 วัน และปัจจุบันขยายเป็น 9 วัน โดยปัจจุบันกำหนดจัดงาน 9 วัน ในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 โดยถือว่าเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวจังหวัดนครพนม มีบุคคลสำคัญ และประชาชนในจังหวัดนครพนม พร้อมด้วยจังหวัดใกล้เคียงเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีขั้นตอนและพิธีกรรม ได้แก่ การอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ พิธีถวายเครื่องสักการบูชาแก่พระธาตุพนม และกิจกรรมในงานนมัสการพระธาตุพนม

2. บูรณะการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

จากการศึกษาประเพณีนมัสการพระธาตุพนม พบว่า สามารถบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการบูรณาการในส่วนที่มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละเนื้อหาสาระ ซึ่งสามารถแบ่งตามสาระการเรียนรู้ออกเป็น 5 สาระ ดังนี้

2.1 สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1 รู้และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนามีความศรัทธา ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสิ่งที่กำหนดไว้ เข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญในประเพณีนมัสการพระธาตุพนมได้อย่างเหมาะสม และยึดถือเป็นที่พึงทางจิตใจ

มาตรฐาน ส 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและธำรงรักษาพระพุทธศาสนาไว้ ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสิ่งที่กำหนดไว้ โดยให้ผู้เรียนบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัดพระธาตุพนมที่เป็นศาสนาสถานอันศักดิ์สิทธิ์ แสดงตนเป็นพุทธมามกะ เห็นคุณค่า รู้จัก ปฏิบัติตามพิธีกรรม ในวันสำคัญทางศาสนาได้อย่างถูกต้อง มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาศาสนสถาน และทำกิจกรรมในศาสนาสถานได้เป็นที่ดี รวมถึงการปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนช่วยกันบำรุงรักษาวัดพระธาตุพนมให้คงอยู่คู่จังหวัดนครพนมสืบไป

2.2 สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงามและธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย สังคมโลกอย่างสันติสุข ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เป็นผู้ ที่มีศีลธรรม รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย ปลูกฝังค่านิยมที่ดี คิดเป็น เลือกได้โดยใช้วิจารณญาณ เข้าใจและช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีนมัสการพระธาตุพนม

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยการนำเอาประเพณี

นมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักหน้าที่เป็นพลเมือง สามารถอธิบายสถานการณ์จำลอง เหตุการณ์ คติวิเคราะห์ แก้ปัญหา วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เสนอแนะวิธีการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่หลากหลาย ช่วยเหลือ และทำนุบำรุงศาสนสถาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญของวัดพระธาตุพนม

2.3 สารเศรษฐศาสตร์

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนม มากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสิ่งที่กำหนด ส่งเสริมการคิด อธิบายวิธีการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด เน้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝน รู้จักคิด รู้จักตอบ และหาข้อสรุป ตลอดจนให้ผู้เรียนได้แสดงบทบาทสมมติการเป็นผู้บริโภค การใช้ข้าว สถานการณ์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาเล่าสู่กันฟังเพื่อให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และพยายามเชื่อมโยงให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

2.4 สารประวัติศาสตร์

มาตรฐาน ส 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์เหตุการณ์ของประเพณีนมัสการพระธาตุพนมอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การศึกษาประวัติความเป็นมา การบูรณปฏิสังขรณ์ เหตุการณ์พระธาตุพนมล้ม และความเป็นมาของประเพณีนมัสการพระธาตุพนม เน้นให้นักเรียนให้รู้จักแสวงหาความจริง เชื่อมโยงเหตุการณ์ในอดีตกับปัจจุบันให้เกิดความสัมพันธ์กัน เพื่อให้ นักเรียนเกิดความเข้าใจกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มากขึ้น

มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบันในด้านความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญ และสามารถวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขต เนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของพระธาตุพนม ทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา เคารพสักการะของชาวจังหวัดนครพนม รู้จักคุณค่าของประวัติศาสตร์ มีความภาคภูมิใจ และอนุรักษ์ประเพณีนมัสการพระธาตุพนมที่บรรพบุรุษสร้างสละสมไว้ เข้าใจและเห็นคุณค่าของมรดกอันทรงคุณค่าสู่คนรุ่นต่อไป

มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีความรัก ความภูมิใจ และธำรงความเป็นไทย โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การเรียนรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของพระธาตุพนม ด้วยการสืบทอด ประเพณีวัฒนธรรม จัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณี นมัสการพระธาตุพนมที่แสดงถึงวิถีชีวิตและ ภูมิปัญญาของคนจังหวัดนครพนม คนอีสานหรือคนที่มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนมคงไว้ซึ่งความ

ภาคภูมิใจ และอนุรักษ์ไว้ให้ยั่งยืน พร้อมทั้งเป็นการเผยแพร่เรื่องราวอันทรงคุณค่าและอ้างเอกลักษณ์ของ ประเพณีมัสการพระธาตุพนมไว้คู่กับความเป็นไทยต่อไป

2.5 สาระภูมิศาสตร์

มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะของโลกทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งซึ่งมีผลต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ ใช้แผนที่ และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ด้วยการนำเอาประเพณีมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ค้นหา วิเคราะห์ สรุป และใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศของที่ตั้งพระธาตุพนม ลักษณะภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครพนม และลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดนครพนมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคัวัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการนำเอาประเพณีมัสการพระธาตุพนมมากำหนด เป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคัวัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เห็นคุณค่า มีความผูกพัน ห่วงแหน และพัฒนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง พร้อมทั้งเรียนรู้จากประสบการณ์จริง วิเคราะห์ เปรียบเทียบความสัมพันธ์กันจากรูปธรรมไปสู่นามธรรมขององค์พระธาตุพนม

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประวัติและความเป็นมาของประเพณีมัสการพระธาตุพนม

พระธาตุพนม มีประวัติและความเป็นมาปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าลักษณะตำนาน คือ ตำนานอูรังคะธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับชังคคอกกับปณสีหรือภูกำพร้าว ในเขตแคว้นอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุพนมในปัจจุบันครั้งนั้น พญาศรีโคตรบูรนิมนต์ไปบิณฑบาตในเมืองและได้ถือบาตรมาส่งที่ภูกำพร้าว และพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ทรงทำนวยอนาคตของพญาศรีโคตรบูรว่า จะได้เป็นผู้สถาปนาพระอูรังคะธาตุ คือ กระดูกบริเวณพระอุระไว้ที่ภูกำพร้าว มีการสร้างเจดีย์คงให้ประดิษฐาน แต่พระอังกะธาตุ (เจ้ากระดูก) พระธาตุพนมมีอายุเก่าแก่เป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชน จึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาโดยตลอด สอดคล้องกับ พระมหาบุญนำ ปรกุกโม (คนหมั่น) (2560 : 138) ได้ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง ซึ่งได้กล่าวถึงพระธาตุพนมเป็นพระธาตุเจดีย์ที่เก่าแก่ ถือเป็นพระธาตุแม่แบบที่มีอิทธิพลต่อพระธาตุรุ่นหลัง ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของผู้คนบนดินแดนแห่งนี้เป็นอย่างมาก ประชาชนตลอดทั้งชนชั้นปกครองในอาณาจักรต่าง ๆ ให้ความเคารพบูชามาโดยตลอด กับทั้งได้ให้การบูรณปฏิสังขรณ์ให้คงสภาพสมบูรณ์ เพื่อเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในดินแดนลุ่มน้ำโขง

ประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมีการจัดขึ้นทุกปี สืบเนื่องมาจากพระธาตุพนมได้ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลาได้การบูรณปฏิสังขรณ์เป็นระยะ ๆ ที่ปรากฏชัดคือในราว ปี พ.ศ. 2444 ชาวอำเภอธาตุพนมได้เดินทางไปนิมนต์พระครูวิโรจน์รัตโนบลมาเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม โดยคำแนะนำของคณะพระกรรมฐาน นำโดยหลวงพ่อสาร์และหลวงปู่มนั ขณะอยู่ระหว่างการบูรณะอยู่นั้นท่านได้กำหนดงานฉลองขึ้น เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับทราบงานบูรณะและได้มาร่วมบริจาคปัจจัยสมทบการบูรณะพระธาตุพนม ซึ่งกำหนดขึ้นในวันพุธ ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 3 จนถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 พ.ศ. 2444 นับแต่นั้นมา จึงได้ถือช่วงเดือน 3 ของทุกปี กำหนดงานประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และมีการขยายจากวันเป็น 7 วัน โดยปัจจุบันได้กำหนดการจัดงาน 9 วัน ในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 โดยถือว่าเป็นงานบุญ ที่ยิ่งใหญ่ของชาวจังหวัดนครพนม มีบุคคลสำคัญและประชาชนในจังหวัดนครพนมพร้อมด้วยจังหวัดใกล้เคียงเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีขั้นตอนและพิธีกรรม ได้แก่ การอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ พิธีถวายเครื่องสักการบูชาแก่พระธาตุพนม และกิจกรรมในงานนมัสการพระธาตุพนม สอดคล้องกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2561 : 136) ได้ว่าถึงประเพณีนมัสการพระธาตุพนมหรือพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียค่าหัวว่าเป็นจัดงานประเพณีที่จัดขึ้นในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีตอย่างน้อยเท่าที่มีหลักฐานปรากฏ เมื่อ พ.ศ. 2157 จากจารึกวัดพระธาตุพนม ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์ นับเป็นบรรพบุรุษเดิมของชาวจังหวัดนครพนม เป็นพิธีกรรมโบราณที่สืบเนื่องมาจากกลุ่มข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมที่สืบมาแต่ครั้งอดีต

2. บูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม : บูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีวิธีการบูรณาการให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละเนื้อหาสาระซึ่งสามารถแบ่งตามสาระการเรียนรู้ออกเป็น 5 สาระ ดังนี้

2.1 สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ส 1.1 รู้และเข้าใจประวัติความสำคัญหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีความศรัทธา ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ด้วยการนำเอาประเพณีนมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสิ่งที่กำหนดไว้ เข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญในประเพณีนมัสการพระธาตุพนมได้อย่างเหมาะสม และยึดถือเป็นที่พึงทางจิตใจ สอดคล้องกับ พิชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกสิ (2560 : 13) ได้ศึกษาแนวทางส่งเสริมการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา ในสาระศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรม ซึ่งได้กล่าวถึงการรู้และเข้าใจประวัติความสำคัญหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีความศรัทธา ยึดมั่น และปฏิบัติ ตามหลักธรรม หลักธรรมคำสอนศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม โดยให้ผู้เรียนเข้าใจเหตุและผล คิดเป็น สามารถตัดสินใจว่าจะเลือกปฏิบัติอย่างไรให้ถูกต้องเหมาะสม ใช้บุคคลเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนให้ผู้เรียนปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเคยชิน เช่น การทำความเคารพ มีการปลูกฝังค่านิยม

กับผู้เรียน ให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา โดยใช้ข่าวเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากเหตุการณ์จริง

มาตรฐาน ส 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและธำรงรักษาพระพุทธศาสนาไว้ ด้วยการนำเอาประเพณีมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสิ่งที่กำหนดไว้ โดยให้ผู้เรียนบำเพ็ญประโยชน์ต่อวัดพระธาตุพนมที่เป็นศาสนาสถานอันศักดิ์สิทธิ์ เห็นคุณค่า ปฏิบัติตามพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาได้อย่างถูกต้อง มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาศาสนสถาน และทำกิจกรรมในศาสนาสถานได้เป็นที่ดี รวมถึงการปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนช่วยกันบำรุงรักษาวัดพระธาตุพนมให้คงอยู่คู่จังหวัดนครพนมสืบไป สอดคล้องกับ พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกลี (2560 : 14) ได้ศึกษาแนวทางส่งเสริมการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา ในสาระศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรมซึ่งได้กล่าวถึงเข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและธำรงรักษาพระพุทธศาสนาไว้ โดยให้ผู้เรียนเปรียบเทียบเนื้อหา เข้าใจ และมองเห็นภาพชัดเจนสมจริง ผู้เรียนเกิดปัญญาในตนเอง คิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็นมีสมาธิ ปัญญา ฝึกจิตให้สงบมั่นคง เพื่อให้เข้าใจสภาพความเป็นจริง ฝึกกระบังกิเลส และได้ลงมือปฏิบัติจริง

2.2 สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ส 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงามและธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย สังคมโลกอย่างสันติสุข ด้วยการนำเอาประเพณีมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เป็นผู้ที่มีศีลธรรม รักษา ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภาควุมใจ ในความเป็นไทย ปลูกฝังค่านิยมที่ดี คิดเป็น เลือกได้โดยใช้วิจารณญาณ เข้าใจและช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีมัสการพระธาตุพนม สอดคล้องกับ พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกลี (2560 : 14) ได้กล่าวถึงการเข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ด้วยการสอนหน้าที่พลเมือง โดยให้ผู้เรียนเข้าใจ วิถีประชาธิปไตย รู้จักหน้าที่ของตนใช้สิทธิของตนภายใต้กฎหมาย เป็นผู้ที่มีศีลธรรม รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภาควุมใจในความเป็นไทย ปลูกฝังค่านิยมที่ดี คิดเป็น เลือกได้โดยใช้วิจารณญาณ เข้าใจและช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

มาตรฐาน ส 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยการนำเอาประเพณีมัสการพระธาตุพนมมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักหน้าที่เป็นพลเมืองสามารถอธิบายสถานการณ์จำลอง เหตุการณ์ คดีวิเคราะห์ แก้ปัญหา วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เสนอแนะวิธีการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่หลากหลาย ช่วยเหลือ และทำนุบำรุงศาสนสถาน หรือเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญของวัดพระธาตุพนม สอดคล้องกับ พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกลี (2560 : 14) ได้กล่าวถึงการเข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ ด้วยการ

สร้างสถานการณ์จำลองเพื่อให้คิดแก้ปัญหา เลือกใช้สื่อที่เหมาะสม เช่น การใช้ข่าว บทความมาช่วยกันคิด วิเคราะห์ วิจัย อย่างมีเหตุผล โดยเน้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จัดกิจกรรมเสริมเพื่อส่งเสริมการ สอนหน้าที่พลเมือง เช่น การจัดตั้งสถานักเรียน กรรมการ สหกรณ์ร้านค้าโรงเรียน การบำเพ็ญประโยชน์ ปลุกฝังจิตสาธารณะการให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ เป็นต้น

2.3 สารเศรษฐศาสตร์

มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง ดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ เน้นให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝน รู้จักคิด รู้จักตอบ และหาข้อสรุป ตลอดจนให้ผู้เรียนได้แสดงบทบาทสมมติการเป็นผู้บริโภค การใช้ข่าว สถานการณ์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาเล่าสู่กัน ฟังเพื่อให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และพยายามเชื่อมโยงให้นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน สอดคล้อง กับ วิภาพรรณ พินลา (2559 : 1142) ได้กล่าวถึงแนวทางการบูรณาการสาระเศรษฐศาสตร์ที่มีความเข้าใจ และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมี ประสิทธิภาพและคุ้มค่าที่เน้นให้ผู้เรียนรอบรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ทันสมัย ทันเหตุการณ์ในสถานการณ์ ที่อยู่ในชีวิตประจำวันและนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในเกิดทักษะศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะความร่วมมือ ทักษะความสามารถในการผลิตและพันธะรับผิดชอบ

2.4 สารประวัติศาสตร์

มาตรฐาน ส 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามวิธีการทาง ประวัติศาสตร์ วิเคราะห์เหตุการณ์ของประเพณีมัสการพระธาตุพนมอย่างเป็นระบบ เน้นให้นักเรียนให้รู้จัก แสวงหาความจริงเชื่อมโยงเหตุการณ์ในอดีตกับปัจจุบัน สอดคล้องกับ วิภาดา พินลา (2560 : 1-19) ได้ กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ด้วยการสร้างความเข้าใจเหตุการณ์ในเชิงการคิดวิเคราะห์ความจริง ในอดีตประวัติศาสตร์ในฐานะความคิด เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เรื่องราวที่ผ่านมาในบริบทของสังคมไทยและ สังคมโลกอย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบันในด้านความสัมพันธ์ และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถวิเคราะห์ผลกระทบ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของพระธาตุพนมทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธา เคารพสักการะของชาวจังหวัดนครพนม รู้จักคุณค่าของประวัติศาสตร์ และอนุรักษ์ประเพณีมัสการพระธาตุ พนมที่บรรพบุรุษสร้างสะสมไว้ เข้าใจและเห็นคุณค่าของมรดกอันทรงคุณค่าสู่คนรุ่นต่อไป สอดคล้องกับ พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกสิ (2560 : 15) ได้กล่าวถึงแนวทางการบูรณาการประวัติศาสตร์ด้วย การเข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติที่เป็นกระจุยสะท้อนให้เห็นอดีตแล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้ผู้เรียน

เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยผ่านการตั้งประเด็นสงสัย รวบรวมหลักฐาน วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของหลักฐานการจัดความสัมพันธ์ของข้อมูล และนำเสนอเรื่องราว สรุป และอธิบายตามหลักฐานไม่ใช่ตามความเชื่อของตนเอง

มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การเรียนรู้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของพระธาตุพนม ด้วยการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม จัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณี นมัสการพระธาตุพนม ที่แสดงถึงวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนจังหวัดนครพนม คนอีสานหรือคนที่มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนมคงไว้ซึ่งความภาคภูมิใจและอนุรักษ์ไว้ให้ยั่งยืน สอดคล้องกับ วิภาพรรณ พินลา (2559 : 1142) ได้กล่าวถึงแนวทางการบูรณาการสาระประวัติศาสตร์ด้วยการลงมือปฏิบัติในการสืบค้นประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น ประเทศรวมถึงส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมของโลก

2.5 สาระภูมิศาสตร์

มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะของโลกทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ซึ่งมีผลต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ ใช้แผนที่ และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์มากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาสาระ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ค้นหา วิเคราะห์ สรุป และใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศของที่ตั้งพระธาตุพนม ลักษณะภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครพนมและลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดนครพนมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ วิภาพรรณ พินลา (2559 : 1142) ได้กล่าวถึงแนวทางการบูรณาการสาระภูมิศาสตร์ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมการสังเกต สำรวจ สืบค้นข้อมูลภูมิสารสนเทศ และการลงพื้นที่ศึกษาลักษณะทางกายภาพ โดยใช้เครื่องมือทางภูมิศาสตร์ และร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืน

มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เห็นคุณค่า มีความผูกพัน ห่วงเห่น และพัฒนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง พร้อมทั้งเรียนรู้จากประสบการณ์จริง วิเคราะห์เปรียบเทียบความสัมพันธ์กันจากรูปธรรมไปสู่นามธรรมขององค์พระธาตุพนม สอดคล้องกับ ญัฐวิวัฒน์ อนันตะสุข (2564 : 7-21) ได้กล่าวถึงการบูรณาการภูมิศาสตร์ด้วยเข้าใจวิธีการปฏิสัมพันธ์ ที่รู้เรื่องภูมิศาสตร์ในการเชื่อมต่อระหว่างการเดินทางตัดสินใจโดยนัย สามารถให้เหตุผล ระบุตัวเลือก และคาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น ตลอดจนสามารถใช้ภูมิศาสตร์เป็นพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจที่ดี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ประเพณีนมัสการพระธาตุพนม เป็นงานประเพณีที่สำคัญของจังหวัดนครพนม มีผู้คนจากทั่วทุกภูมิภาคเดินทางมาร่วมงานนี้อย่างคับคั่ง โดยเฉพาะผู้คนแถบลุ่มน้ำโขงทั้งฝั่งไทยและลาวที่เคารพศรัทธาพระธาตุพนมเป็นอย่างมาก คนที่จากบ้านไปทำงานอยู่ไกลก็มักจะกลับมาร่วมงานบุญใหญ่ครั้งนี้ นับเป็นงานบุญประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระธาตุพนม และเพื่อเป็นการแสดงถึงประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จังหวัดนครพนมจึงควรให้การส่งเสริมให้มีการศึกษาอย่างแท้จริง และต่อเนื่องในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดการศึกษาของจังหวัดนครพนมอย่างถาวร เพื่อให้ข้อความรู้ต่าง ๆ ศูนย์หายไปตามกาลเวลา

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุน ส่งเสริม และมีนโยบายในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ด้วยประเพณีนมัสการพระธาตุพนม และประเพณีต่าง ๆ ที่สำคัญของจังหวัดนครพนม เพื่อเป็นสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ และมีความภาคภูมิใจในความเป็นคนจังหวัดนครพนม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยประเพณีนมัสการพระธาตุพนม

2.2 ควรศึกษาการบูรณาการส่งเสริมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ด้วยประเพณีอื่น ๆ ที่สำคัญของจังหวัดนครพนม

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) .
จำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสยามสปอร์ตซินดิเคท จำกัด.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดฯ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2561). *มรดกภูมิปัญญาอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

ณัฐวัฒน์ อนันตะสุข.(2564). มโนทัศน์ว่าด้วยการสอนภูมิศาสตร์แนวใหม่ เพื่อการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 15 (2), 7-21.

- พระเทพรัตนโมลี (แก้ว อุทุมมามาลา). (2560). *พระธาตุพนม (พิมพ์ครั้งที่ 3) ปรับปรุงใหม่*. นนทบุรี: มติชนปากเกร็ด.
- พระมหาบุญนำ ปรุกโกโม (คนหมั่น). (2560). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง. คุชฎินิพนธ์พุทธศาสนดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชรินทร์ รุจิรานุกูล และสุรีย์มาศ สุขกลี. (2560). *แนวทางส่งเสริมการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในสาระศาสนา ศีลธรรม และจริยธรรมของครูโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา* จันทบุรี. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วิภาดา พินลา. (2560). เทคนิคการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาในยุค คริสต์ศตวรรษที่ 21. *วารสารปาริชาติ*. 30 (2), 1-19.
- วิภาพรรณ พินลา. (2559). แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 9 (2), 1140-1157.